

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΗ
ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ 1880*

Θα αρχίσουμε διευκρινίζοντας τον τίτλο της εισήγησής μας. Μια πρώτη ανάγνωση καταδηλώνει τους δυο βασικούς πόλους της. Έχουμε από τη μια μεριά το Πανεπιστήμιο Αθηνών και από την άλλη τη γενιά του 1880. Πρόκειται ασφαλώς για ξεχωριστές «οντότητες» και εμείς καλούμαστε να βρούμε τις μεταξύ τους σχέσεις. Είναι γνωστό ότι τον 19ο αιώνα δεν υπάρχει άλλο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα στη χώρα μας. Η δε γενιά του 1880 εμφανίζεται δυναμικά στο τέλος αυτού του αιώνα. Όπως παρατηρεί ο Λίνος Πολίτης¹ «η στάση της είναι πρώτα πρώτα σαφώς αντιρομαντική» κατηγορεί το στόμφο, το ρητορισμό και τον ψευτοηρωϊσμό του τελευταίου ρομαντισμού, και επιζητεί την απλότητα στην έκφραση, καθώς και το οικείο, ακόμη και το καθημερινό, στο θέμα». Ποια σχέση λοιπόν μπορεί να έχει ένα πνευματικό ίδρυμα και μια ποιητική γενιά; Μπορούμε να μιλάμε στην περίπτωση αυτή για χαλαρές ή για ουσιαστικές σχέσεις; Και γενικότερα είναι δυνατόν να υποστηρίξουμε ότι υπάρχει αλληλεπίδραση ή αλληλενέργεια;

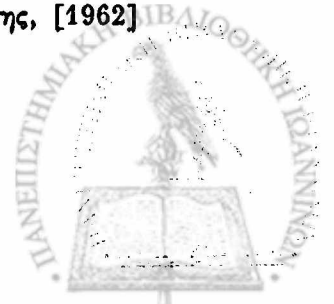
Η απάντηση θα στηριχθεί αρχικά σε πραγματικά στοιχεία ιστορικού χαρακτήρα και στη συνέχεια στα ίδια τα κείμενα των πρωταγωνιστικών μορφών. Ο χώρος και ο χρόνος ασφαλώς υποχρεώνουν να περιοριστούμε κυρίως στο ποιητικό γίγνεσθαι.

Η γενιά του 1880 κάνει την επίσημη εμφάνισή της με δυο ποιητικές συλλογές: τους «Στίχους» του Νίκου Καμπά και τους «Ιστούς αράχνης» του Γεωργίου Δροσίνη. Όπως παρατηρεί ο Παλαμάς² «οι «Στίχοι» του Καμπά-

* Ανακοίνωση στο Α' Διεθνές Συμπόσιο «Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και η Νεοελληνική Λογοτεχνία, κατά τον ΙΘ' αιώνα» (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Όμιλος Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 3-5 Οκτωβρίου 1996).

1. Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1978, σ. 187.

2. Κωστή Παλαμά, *Άπαντα*, τόμ. πρώτος, [Αθήνα:] Μπίρης, Γκοβόστης, [1962] σ. 16.

σα να πρωτοχαιρετούσαν κάποιο ξημέρωμα. Του Γεωργίου Δροσίνη τα «Ειδύλλια» (1884) σα να το εβεβαίωναν». Είναι χαρακτηριστικό ότι και οι δυο ποιητές φοιτούν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο Καμπάς στα 1875 ήρθε στην Αθήνα να σπουδάσει νομικά και πράγματι αυτό έκανε¹. Ο Δροσίνης γράφτηκε αρχικά στη Νομική σχολή, την οποία όμως με προτροπή του Ν. Γ. Πολίτη, εγκατέλειψε για να γραφεί στη Φιλοσοφική Σχολή, την οποία επίσης εγκατέλειψε πολύ ενωρίς². Ο Αριστομένης Προβελέγγιος παρακολούθησε μαθήματα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Όσο για τον Ιωάννη Πολέμη γνωρίζουμε ότι σπούδασε νομικά. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση όμως είναι αυτή του Παλαμά που σπουδάζει και αυτός νομικά, αλλά έχει και μια ουσιαστικότερη σχέση με το Πανεπιστήμιο: το 1879 διορίζεται Γραμματέας του Πανεπιστημίου. Τη θέση αυτή κράτησε, με μια σύντομη διακοπή στα 1912, μέχρι το 1928 οπότε και συνταξιοδοτήθηκε. Ο Παλαμάς ασφαλώς δεν είναι μια τυχαία περίπτωση. Είναι ο κυριότερος εκπρόσωπος της γενιάς του 1880.

Θα περίμενε κανείς ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται στο Πανεπιστήμιο και γενικότερα η περιρρέουσα ατμόσφαιρα που ευνοεί περισσότερο την καθαρεύουσα παρά τη δημοτική θα επηρέαζε τους νέους ποιητές. Θυμίζουμε ότι το 1882 βγήκαν σε τόμο οι *Γλωσσικά παρατηρήσεις* του Κωνσταντίνου Κόντου, καθηγητή από το 1868 στο Πανεπιστήμιο. Η γλωσσική του διδασκαλία αποτελεί το αποκορύφωμα της τάσης του εξαρχαϊσμού. Το αποτέλεσμα όμως είναι τελείως διαφορετικό. «Μαζί με το ρομαντισμό», τονίζει ο Πολίτης³, «αποκήρυτταν οι νέοι ποιητές και την καθαρεύουσα· μαζί με την οικειότητα του θέματος κυριαρχούσε και η δημοτική στην ποίηση»⁴.

Επισημαίνοντας λοιπόν την αρνητική σχέση στο γλωσσικό ζήτημα θα προχωρήσουμε σ' έναν άλλο τομέα όπου θα έχουμε μεγαλύτερη σύγκλιση. Πρόκειται για τους ποιητικούς διαγωνισμούς⁵. Στα 1850 ένας πλούσιος ομο-

1. Γ. Θέμελης, «Νίκος Καμπάς, βιογραφικό και βιβλιογραφικό σημείωμα», Επιμέλεια Γ. Θέμελη, *Βασική Βιβλιοθήκη «Λετού»*, αριθ. 24, Αθήναι: Εκδοτικός Οίκος Ιωάννου Ν. Ζαχαροπούλου, 1957, σ. 343.

2. Γιάννης Παπακώστας, «Εισαγωγή», *Γεωργίου Δροσίνη Άπαντα*, φιλολογική επιμέλεια Γιάννης Παπακώστας, том. Α', Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1995, σ. 12.

3. Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, ό.π., σ. 187.

4. Την πορεία, ειδικά, του Παλαμά προς την κατάκτηση του γλωσσικού του οργάνου δείχνει ανάγλυφα το άρθρο του Ε. Κριαρά «Η γλώσσα του Παλαμά», *Πρόσωπα και θέματα από την ιστορία του δημοτικισμού*, τόμ. Α', Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη, 1986, σσ. 77-101.

5. Για τους ποιητικούς διαγωνισμούς του Πανεπιστημίου Αθηνών βλ. αναλυτικά στο Panayotis Moullas, *Les concours poétiques de l'université d'Athènes, 1851-1877*, Athènes: Archives Historiques de la Jeunesse Grecque, Secrétariat Général à la Jeunesse, 22, 1989.

γενής, ο Αμβρόσιος Ράλλης, αποφασίζει να συστήσει ετήσιο ποιητικό διαγωνισμό με έπαθλο που θα το απένειμε κριτική επιτροπή από καθηγητές πανεπιστημιακούς. Όρος του αγωνοθέτη ήταν να καλλιεργηθεί η καθαρεύουσα γλώσσα. «Στην αρχή τους οι ποιητικοί διαγωνισμοί παρουσιάζονται με τον χαρακτήρα εθνικής μυσταγωγίας. Η μέρα η ορισμένη για το διάβασμα της έκθεσης και την απονομή του επάθλου προκαλούσε γενικό συναγερμό: «Την ημέρα αυτή όλη η Αθήνα βρίσκεται σε κίνηση, όλες οι κοινωνικές τάξεις δείχνουν το ίδιο ενδιαφέρον. Τα καφενεία και τα μαγαζιά είναι έρημα». Το πλήθος δέχεται με επευφημίες τον νικητή ποιητή και τον συνοδεύει σχεδόν θριαμβευτικά ως το σπίτι του¹. Ανάμεσα στους νέους που ξεκίνησαν από τους πανεπιστημιακούς διαγωνισμούς, αξίζει να σημειωθούν: ο Αριστομένης Προβελέγγιος που υποβάλλει το *Θησέα*², ποίημα που επαινέθηκε στα 1870, ο Βιζυηνός, που βραβεύτηκε για ένα άλλο επικό ποίημα τον *Κόδρο*³ στα 1874 και ο Παλαμάς που υπέβαλε στα 1876 την ποιητική του συλλογή *Ερώτων Έπη*. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουμε εδώ μια πρώτη σύγκλιση της γενιάς του 1880 και του Πανεπιστημίου Αθηνών μέσω των καθηγητών-κριτών του. Ωστόσο το γεγονός δεν είναι τόσο απλό. Ο Παλαμάς στα *Πρώτα Κριτικά* του μιλάει για τον ποιητή Ζαλοκώστα και βρίσκει την ευκαιρία να εκφράσει τις απόψεις του για τους ποιητικούς διαγωνισμούς:

Το πνεύμα του ατολμότατον, ως φαίνεται εκ της δειλίας μεθ' ης εχειρίσθη τη δημοτικήν γλώσσαν, και της δουλείας εις τας αξιώσεις του Πανεπιστημίου, των διδασκάλων δηλονότι, οίτινες κατ' έτος εγίνοντο κριταί του ποιητικού διαγωνισμού. Ο ποιητικός διαγωνισμός, ο υπό του Αμβροσίου Ράλλη ιδρυθείς (...) κατήνεγκεν θανάσιμον τραύμα κατά της άλλως τε αναιμικής Μούσης του (...) Και αφ' ετέρου αναμένει μετά φόβου θεού «ν' ακούση την γνώμην του Πανεπιστημίου περί του αν «πρέπη, μιαν ημέραν, να εκτινάξωμεν τον ζυγόν της ομοιοκαταληξίας» (*Απαντα*, τομ. δεύτερος, σσ. 250-251).

Δεν μπορούμε επομένως στην περίπτωση αυτή να μιλάμε μόνο για σύζευξη αλλά και για διάζευξη μέσα από ένα θεσμό που ξεκίνησε με μεγάλο ενθουσιασμό, αλλά στη συνέχεια θεωρήθηκε από τον Παλαμά ως στοιχείο στρέβλωσης και κατάργησης της όποιας ποιητικής δύναμης διέθετε ο Ζαλοκώ-

1. Κ. Θ. Δημηράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Ίκαρος, 1968, σ. 339.

2. Βλ. Panayotis Moullas, *Les concours poétiques de l'université d'Athènes, 1851-1877*, ό.π. σ. 399.

3. Βλ. Panayotis Moullas, *Les concours poétiques de l'université d'Athènes, 1851-1877*, αντ., σ. 401.

στας. Το ίδιο ισχύει, όπως μπορούμε να υποθέσουμε, και για κάθε ποιητή, ο οποίος ακολουθούσε τα κελεύσματα του Πανεπιστημίου, που εδώ εμφανίζεται ως ένα λέξιμα αποτροπής.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις προσώπων που είναι καθηγητές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και επηρεάζουν θετικά εκπροσώπους της γενιάς του 1880. Ο πρώτος είναι ο Νικόλαος Πολίτης, καθηγητής της Συγκριτικής Μυθολογίας και της Ελληνικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών από το 1890. Το 1907 άρχισε να διδάσκει Λαογραφία, στο πλαίσιο των αρχαιολογικών του παραδόσεων¹. Την επιρροή του Πολίτη στο έργο τους έχουν επισημάνει και ο Δροσίνης και ο Παλαμάς. Ο πρώτος στα Σκόρπια φύλλα της ζωής μου² σημειώνει:

(...) μας ωδήγησε στον ανεξερεύνητο ακόμα τότε θησαυρό των παραδόσεων, των παραμυθιών, των προλήψεων, των συνηθειών του ελληνικού λαού, και μας παρώτρυνε να τα μελετούμε τα εθνικά μας αυτά κειμήλια και να τα χρησιμοποιούμε καθένας στη δική του την τέχνη.

Δεν ξέρω, αν οι άλλοι ωφελήθηκαν αμέσως από του Πολίτη το κήρυγμα. Για μένα όμως ξέρω, πως απ' αυτό βγήκεν ένας τόμος ποιημάτων, τα *Ειδύλλια*, που μαρτυρούν την προσπάθεια να ελευθερωθώ από κάθε ξενική επίδραση και μάλιστα των τότε φημισμένων Γάλλων ποιητών, που αποτελούσαν την *Παρνασική* σχολή, και ν' αναζητήσω θέματα και πάρα έξω από τα κοσμοπολιτικά κέντρα της αστικής ζωής, στην ελεύθερη ελληνική ζωή του βουνού και της θάλασσας (σ. 158).

Ο Παλαμάς με τη σειρά του σημειώνει στον Πρόλογό του στα *Τραγούδια της Πατρίδας μου*:

Με αυτόν τον τρόπο, και η Λαογραφία έπαιρνε στο χέρι της, κρατούσε στη σκέπη της την ποίησή μας. Το δημοτικό τραγούδι, η δημοτική παράδοση, η δημοτική γλώσσα, ο δημοτικός βίος μας άνοιγε θύρες, μας φανέρωνε απόψεις (...) Αλλά ό,τι και στα «Τραγούδια της Πατρίδας μου» ζωηρότερα και ζωντανότερα από άλλων εντυπώσεις σαλεύει, τούτο είναι η επιρροή του Πολίτη (σσ. 20-21).

Ο Παλαμάς θα θυμηθεί και σε μια άλλη περίπτωση τον Πολίτη, όταν γράφει το άρθρο του για τον Φωριέλ:

1. Βλ. Δημήτριος Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ. 1978, σ.σ. 65-73.

2. Γ. Δροσίνης, *Σκόρπια φύλλα της ζωής μου*, Αθήναι: Εκδότης Ι. Ν. Σιδέρης, 1940.

Κάθε φορά που ξεφυλλίζω το βιβλίο που μας κληροδότησε ο Νικόλαος Πολίτης, το βιβλίο που επιγράφεται «Εκλογή από τα Τραγούδια του Ελληνικού Λαού» και που είναι μια μεθοδική περισυλλογή ανθολογημένη από το περιβόλι της λαϊκής Μούσας, δεν μπορώ παρά μαζί να το βλέπω το περιμάζεμ' αυτό και σαν ένα αρμονικά πολυσύνθετο Τραγούδι, δώρο μιας φαντασίας, δημιουργικής κι αυτής, που καλλιτεχνά απομονώνοντας μια φυσική ομορφιά, θέλει να μας την αναδείξει την ομορφιάν αυτή, καθώς ένας ρεαλιστικώτατος ζωγράφος μια τοποθεσία. (Άπαντα, τομ. δωδέκατος, σ. 193).

Και οι δυο ποιητές θα υμνήσουν με την τέχνη τους τον Πολίτη. «Ο Δροσίνης του εσχεδίασε φωτεινή την εικόνα του» όπως φαίνεται από «το σονέτο το βαλμένο στο τεύχος που επύλωσε στη μνήμη του η Λαογραφική Εταιρεία των Αθηνών» το 1923:

*Ξεπλανεμένοι απ' τα καμπήσια πλάτια
Σε σμίξαμε. — Η αυτρίκια σου μορφή,
Τα δυο βαθιά, μεγάλα μαύρα μάτια,
Γεμάτα κάποια δύναμη κρυφή,*

*Μας έσχαν στ' άγνωστα μονοπάτια,
Που ανέβαινες, θωρώντας στην κορφή
Με πόθο των Νεράιδων τα παλάτια—
Σε σμίξαμε σα νιώτεροι αδελφοί.*

*Μάγος, προφήτης, οδηγός μας — όμως
Απ' τη ζωή μακρύτερος ο δρόμος,
Κι άξαφνα στάθηκες μισοδρομής.*

*Τιμή και δόξα πως ο πρώτος ήσουν!
Ακολουθώντας άλλοι θα πατήσουν
όπου δε φτάσαμε μαζί σου εμείς.
(«Στον Πολίτη»)*

Ο Πολίτης παρουσιάζεται εδώ ως οδηγός σε ανεξερεύνητους ποιητικούς χώρους. Είναι αυτός που αποκαλύπτει τον κόσμο των παραδόσεων και των παραμυθιών όπως φανερώνει το σύνταγμα «(τῶν) Νεράιδων τα παλάτια». Δεν είναι, ωστόσο, ο Πολίτης μόνο ο ποδηγέτης. Το λέξιμα «πρώτος», τονισμένο στο κείμενο, πρέπει να συνδυαστεί με τον τελευταίο στίχο του σονέτου «όπου δε φτάσαμε μαζί σου εμείς». Αποκαλύπτουν σε επίπεδο βάθους ότι η προσφορά του Πολίτη δεν έχει αποτιμηθεί σε όλο το μεγαλείο της και ότι υπάρχουν ακόμη

στοιχεία που μπορούν να προσφέρουν στους επερχόμενους ποιητές και να βοηθήσουν στο έργο τους.

Ο Παλαμάς με τη σειρά του θα τον υμνήσει στο ποίημα «Πατέρες» που βρίσκεται στη συλλογή του *Βωμοί*:

*Χαίρε, ο Πολίτης, ο Σοφός! — Η αυγή ροδογελούσε
στ' αραχνιασμένο, στο κλειστό παλάτι βαρύς ύπνος
το γέρο καταχώνιαζε το βασιλιά, το Μύθο,
και γύρω του νυχτερευτές και λιβανίστρες γύρω
θηρησκείες, λατρείες· και οι βωμοί λογής και σα σβυσμένοι.
Και τα πορτοπαράθυρα του παλατιού τ' ανοίγεις
και μπάζεις μέσα της ζωής το φως και τον αέρα,
και λες του Μύθου: — Ξύπνησε! — Και λες του Ρήγα: — Μίλα,
ξύπνα, και να η Παράδοση και να η νεράιδα· μίλα!—
Και ξεσκεπάζεις της κρυφής λιγόλογης Παροιμίας
τ' αγαλματένιο πρόσωπο, νόημα, φωνή της δίνεις.
Και της καρδιάς μας την καρδιά μας δείχνεις, το Τραγούδι
τ' ολόδροσο, το πιο όμορφο ρηγόπουλο, και κράζεις:
—ακούστε το πώς κελαϊδεί και δέστε το πώς πάει!—*

Χαρήτε, νιάτα ελληνικά, περηφανέψου, Μάννα!

Πιο αφηγηματικός ο Παλαμάς δεν ακολουθεί το δρόμο του Δροσίνη. Ο Πολίτης εμφανίζεται εδώ ως το δρων πρόσωπο που τελεί έναν άθλο. Ξυπνά από το βαθύ του λήθαργο το Μύθο και τον φέρνει στη ζωή μαζί με την Παράδοση. Το αποτέλεσμα είναι θετικό: εμφανίζεται το Τραγούδι. Το ποίημα παραπέμπει νοηματικά στο ξύπνημα της ωραίας κοιμωμένης από τον ελκυστικό της πρίγκιπα. Ο Πολίτης αναλαμβάνει αυτό το ρόλο στο ποίημα, πράγμα που σημαίνει ότι πριν από την εμφάνισή του επικρατούσε σκοτάδι και λήθαργος σε ό,τι έχει σχέση με τα δημιουργήματα του λαού. Έχουμε εδώ μια επαναφορά στη ζωή και στη δράση χάρη στην παρουσία ενός αγαθοποιού παράγοντα. Έτσι δικαιολογείται η κατακλείδα του παραθέματος: η Ελλάδα πρέπει να είναι περήφανη γι' αυτό το τέκνο της που είναι ένας από τους πατέρες, δηλαδή ένας από τους οδηγούς, ένας από τους δημιουργούς του σύγχρονου μεγαλείου.

Δεν θα πρέπει όμως να νομίσουμε ότι ο Παλαμάς και ο Δροσίνης αρκούνται να μεταγράψουν σε δικούς τους στίχους δημοτικά τραγούδια ή παραδόσεις. Η λειτουργία του ποιητικού μετασχηματισμού είναι σαφής περισσότερο στον πρώτο. Έτσι στο ποίημα, που επιγράφεται *Της ηλιογέννητης*, οι παρακάτω στίχοι παραπέμπουν στο χώρο της Λαογραφίας:

Το παραμόθι να μου 'πης με τη βασιλοπούλα
 Που σ' άκουε και μ' ανοιχτό το στόμα είχε μείνει
 Προχθές, 'σαν το πρωτόλεγε, η νια σου η αδελφούλα.
 'Ηταν της Ηλιογέννητης που μια Λαμπρή εγεννήθη,
 Κ' είχε τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθη,
 Που η κακή της αδελφή μια δίσεχτην ημέρα,
 Καθώς την αποκοίμισε γλυκά 'ς τα γόνατά της,
 Της έμπηξε χρυσό καρφί
 'Σ του κεφαλιού της την κορφή
 Κ' η κόρη έγινε έξαφνα χιονάτη περιστέρα,
 Κι' επέταξε 'ς του βασιλιά το παραθύρι αγνάντια,
 Κ' επέφταν τριαντάφυλλα με το κελάδημά της,
 Κι' απ' το κορμί της έπεφταν αντί φτερά διαμάντια...

Ο καταληκτικός, ωστόσο, στίχος:

—Τι πονηρά χαμογελάς, και — τάχα — κοκκινίζεις;

δείχνει ότι το ποίημα αναφέρεται σ' ένα νεανικό έρωτα. Ο Παλαμάς με άλλα λόγια εντάσσει το λαογραφικό στοιχείο στο δικό του ποιητικό σύμπαν. Ας μη ξεχνούμε ακόμη ότι πρόκειται για ένα «ερωτοπλάνταχο» άτομο όπως αυτοχαρακτηρίζεται το ποιητικό υποκείμενο¹.

Ο Δροσίνης από την άλλη μεριά στα «Ειδύλλια» μας δίνει ένα πλήθος τίτλων που παραπέμπουν στο δημοτικό τραγούδι («Ο ξενιτεμένος» - «Η λυγερή κι' ο ήλιος» - «Ο γεροκλέφτης» - «Τα μάγια της αγάπης» - «Η παπαδοπούλα» - «Της αγάπης το βοτάνι», κ.ά.). Ως λόγιος όμως δημιουργός μας παρέχει ταυτόχρονα εκείνα τα στοιχεία που δηλώνουν το οικείο, το καθημερινό ή τη συγκίνηση, που αποτελούν βασικές θέσεις της νέας ποιητικής γενιάς. Θα αρκεστούμε μόνο σ' ένα παράδειγμα από το χαριτωμένο ποίημα «Η λυγερή κι' ο ήλιος»:

Μια λυγερή 'παινεύτηκε κ' είπε μεγάλο λόγο:
 —Εγώ είμ' απ' όλαις πει' όμορφη και πειό χαριτωμένη,

 Και λάμπω και φεγγοβολώ σαν ήλιος ταλωνάρη!

1. Βλ. τη σημαντική μελέτη του Βαγγέλη Αθανασόπουλου, «Κωστής Παλαμάς», Το ποιητικό τοπίο του Ελληνικού 19ου και 20ου αιώνα, τομ. Α', Κάλβος - Σολωμός - Παλαμάς, Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη, 1995, σσ. 325-511 (ειδικά τις σελίδες 346-351).

Κι' ο Ήλιος 'σαν την άκουσε πολύ του κακοφάνη:
 —Σώπα, καυμένη λυγερή, και μην παραπαινιέσαι.
 Μη σου μαυρίσω τη θωριά και γίνης γυφτοπούλα
 — Και πού θα ιδής την όψι μου και πώς θα τη μαυρίσης,
 Που 'γω φορώ τη μπόλια μου 'στα φρύδια και 'στα μάτια;
 Κι ο 'Ήλιος είπε του Βοριά κ' εσήκωσε τη μπόλια
 Κ' εφάνηκε η όψι της και μαύρισ' η θωριά της.

Κ' η κόρη πάλι εφώναξε και πάλιν εματάειπε:
 —'Ήλιε, κακό που μούκανες με τα καμώματά σου,
 Τορ' είμαι πειο μελαχρινή και πει' όμορφη από πρώτα!¹

Έχουμε σαφώς στο ποίημα αυτό τη σύγκρουση φύσης και ατόμου. Η γυναικεία κοκεταρία όμως δεν εξαφανίζεται με την ήττα της λυγερής. Το μελαμψό στοιχείο, αρνητικό για τη γυναίκα μετασχηματίζεται σε στοιχείο ομορφιάς, μιας ομορφιάς πιο καθημερινής και πιο οικείας.

Το δεύτερο πρόσωπο που επηρεάζει τον Παλαμά έχει και αυτό σχέση με το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μας το αποκαλύπτει ο ίδιος πάλι στον Πρόλογό του στα *Τραγούδια της πατρίδος μου*:

‘Άλλος σημαντικός χαρακτηρισμός: η εμφάνιση της Βυζαντινής Ιστορίας (βλέπε ανάμεσα σε άλλα, το «Νανούρισμα» και το «Σκυλογιάννη»), με τη φιλοδοξία να θρέψη το νέο λυρισμό από θέματα που ίσα με τότε δεν έδειχναν παρά κάποιες άγονες προσπάθειες δραματογράφων, στο χαρτί των ποιητικών διαγωνισμών. Βρίσκεται το σημειωματάριό μου με το γαλάζιο χαρτί παραγεμισμένο από υποθέσεις, θέματα και ιστορίες, κρατημένες από τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο, το Σάθα (...) ‘Ήτανε για κομμάτια και ποιήματα επικολυρικά. ‘Αρχιζαν από το χτίσιμο της Πόλης και απλώνονταν ως την ‘Αλωση. Σχεδίαζαν και ρίχνανε σημάδια. ‘Εν’ απ’ αυτά, στο από τα 1886 ονειροπολούμενο προσκύνημα του Βουλγαροκτόνου στον Παρθενώνα. Κι αυτό κ’ εκείνα γραμμένα να κατασταλάξουν στο αρχιτεκτονικό στεφάνωμα της «Φλογέρας του Βασιλιά». (‘Απαντα τομ. πρώτος, σ. 22)

Ο Παπαρρηγόπουλος, λοιπόν, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών πρέπει να προστεθεί δίπλα στον Νικόλαο Πολίτη. Είναι αυτός που κατά τον Παλαμά συντελεί με τα γραφτά του στον εμπλουτισμό της γνώσης του ποιητή

1. Παραπέμπουμε στην έκδοση, Γιάννης Παπακώστας, *Γεωργίου Δροσίνη ‘Απαντα*, 6.π., σ. 242.

και τον οδηγεί στον κόσμο του Βυζαντίου. Η Ιστορία έρχεται να πάρει τη θέση της δίπλα στη Λαογραφία και να διεκδικήσει το μερίδιό της στην ποίηση του Παλαμά.

Μένει όμως να απαντήσουμε σε ένα θέμα που σχετίζεται με την έρευνά μας. Μιλάμε ως τώρα για επιδράσεις, για συνομιλίες ανάμεσα σε κείμενα επιχειρώντας κάποιες διακειμενικές αναγνώσεις. Αλλά πραγματική ποίηση έχουμε όταν όλα τα στοιχεία που συνθέτουν το ποιητικό γεγονός είναι συγχωνευμένα και δεν είναι ευδιάκριτη η παρουσία ετερόκλητων στοιχείων μέσα στον ποιητικό λόγο. Με άλλα λόγια, πότε η γενιά του 1880 θα αφομοιώσει όλα τα στοιχεία για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω και θα μας δώσει το πραγματικό της πρόσωπο πέρα από επιδράσεις και επιρροές; Νομίζουμε πως η απάντηση θα έρθει στο γύρισμα του αιώνα, όταν ο Παλαμάς θα συνθέσει το «Δωδεκάλογο του γύφτου». Χαρακτηριστικοί είναι οι ακόλουθοι στίχοι από το Δεύτερο λόγο:

*Είμαι ο πλάστης ο χαλκιάς
που δεν πλάθει το σφυρί μου
μήτ' εσέ, καρφί, ούτ' εσάς,
άρματα, σπαθιά, κοντάρια,
μήτε την καμπάνα σου, εκκλησιά
αλυσίδες ούτε, ούτε κλειδιά
μηδέ τα κουδούνια για τ' αρνιά,
και για τα οργώματα τ' αλέτρια,
μήτε για το σπίτι τα κλινάρια,
ούτε δρέπανα, ούτε χαλινάρια.*

*Είμαι ο πλάστης ο χαλκιάς
που δεν πλάθει το σφυρί μου
άλλο απ' τα πανώρια τ' ανωφέλευτα
και μια τέχνη πρωτοταίριαστη κι αταίριαστη
η δική μου.*

*Και είμαι ο μάγος της φωτιάς κι απλώνω μέσα της
και τα φίδια και τα τέρατα της κλέβω,
και στο σίδηρο κι ακόμα πιο παράξενα
τα δουλεύω.*

*Και είμαι ο σφυροκοπητής
που σφυροκοπάει αντί σπαθιά
κάποια αφύσικα λουλούδια,
και είμ' ο δαμαστής ο γύφτος
που γεννάει από τη φλόγα
κύκλους, ίσκιους, γρύπες, μάγια,
κάποιες ρηγικές κορώνες,*

λάμιες, ξωτικές, γοργόνες
για καράβια, για σαράγια,
που δεν είναι πια ή δεν είναι ακόμα·
τ' ανωφέλευτα τ' αχρειαστα και τ' αλλόκοτα,
που τους λείπει πότε πρόσωπο,
που τους λείπει πότε σώμα,
που τους λείπει πάντα τ' όνομα.

Δεν πρέπει ασφαλώς να διαβάσουμε το κείμενο κυριολεκτικά. Ο γύφτος δεν είναι το δρων πρόσωπο που ασχολείται με τα «πανώρια και τ' ανωφέλευτα»¹ και η ψυχή του δεν μπορεί να συμβιβαστεί με το «πρακτικόν και το κοινωνικόν»². Έχουμε εδώ το φαινόμενο της επέκτασης³ που με διαδοχικά συντάγματα αναπτύσσει την πρωταρχική ιδέα που δεν είναι τίποτε άλλο από την ποιητική δημιουργία, η οποία με «ρηγικές κορώνες», «μάγια», «λάμιες» και «ξωτικές», με άλλα λόγια με την παράδοση, δημιουργεί μια ποίηση που αντέχει στο χρόνο. Πρόκειται επομένως για ένα ποιητικό πρόγραμμα, για τη διακήρυξη μιας ποιητικής που επανέρχεται στο έργο του Παλαμά.

Όλα αυτά τα στοιχεία μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε βάσιμα ότι οι σχέσεις του Πανεπιστημίου Αθηνών με τη γενιά του 1880 περνούν από διαφορετικές φάσεις και μπορούν να χαρακτηριστούν άλλοτε τυπικές και επιδερμικές και άλλοτε ουσιαστικές και καθοριστικές. Φυσικά παραμένει το ζήτημα πού οφείλεται η αρχαιολατρία του Παλαμά και αν είναι και αυτή αποτέλεσμα του κλασικού πνεύματος που είναι διάχυτο γύρω του ή είναι μια επιμέρους έκφραση της ελληνολατρείας του. Νομίζουμε ότι μια απάντηση στο θέμα αυτό απαιτεί περισσότερο χρόνο και περισσότερη έρευνα. Το ίδιο ισχύει και για το διάχυτο πνεύμα του λαογραφισμού που βρίσκουμε σ' αυτή τη γενιά ακόμη και σε ποιητές διαφορετικού κλίματος όπως ο Εφταλιώτης π.χ.

Πέραν σαίτα μου γοργή, με το ψιλό μετάξι,
να 'ρθη ο καλός μου τη Λαμπρή να βρη χρυσά ν' αλλάξη.
Τάκου τάκου ο αργαλιός μου,
τάκου, κι' έρχεται ο καλός μου.

(«Τραγούδι του αργαλιού»)

1. Αιμίλιος Χουρμούζιος, *Ο Παλαμάς και η εποχή του*, Κριτική πορεία, τομ. Β', Αθήνα: Εκδόσεις «Διόνυσος», 1959, σ. 53.

2. Ι. Συκουτρής, «Ο δωδεκάλογος του γύφτου», *Τα Νέα Γράμματα*, Β (1936), σ. 477.

3. Βλ. Michael Riffaterre, *Semiotics of Poetry*, London: Methuen, 1980, σσ. 47-63.

Ωστόσο, είναι σημαντικό το γεγονός ότι παρά τις αμφισβητήσεις ή τις επιμέρους συγκρούσεις και διαζεύξεις το Πανεπιστήμιο Αθηνών επηρέασε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τη γενιά του 1880, που την εποχή αυτή κυριαρχεί στο ποιητικό στερέωμα, μολονότι φαινομενικά δεν υπάρχει κανένα στοιχείο σύγκλισης. Θα μπορούσε άραγε να συμβεί διαφορετικά; Η απάντηση είναι όχι, γιατί και το Πανεπιστήμιο Αθηνών και η γενιά του 1880 είναι φορείς εντάσεων, πράγμα που σημασιοδοτεί μια κίνηση προς τα μπρός.

